

Wstęp

Książka *Związki intymne młodzieży. Studium teoretyczno-empiryczne* jest rezultatem moich zainteresowań badawczych problematyką funkcjonowania psychospołecznego młodzieży i rozwoju w okresie adolescencji. Jestem przekonana, że faza dojrzewania obfituje w potencjał rozwojowy (Benson i in., 2007; Jankowiak i Kuryś-Szyncel, 2017) i jest czasem, który ma zasadnicze znaczenie dla kształtowanie dalszego biegu życia jednostki. Młodzież natomiast postrzegam jako aktywne, sprawcze jednostki, mające zdolności, by kształtować swoje życie, korzystając zarówno z zasobów własnych, jak i tych znajdujących się w ich kontekście rozwoju (Benson i in., 2007; Bonino i in., 2005). Podczas okresu adolescencji wzrastające pragnienie doświadczeń uczuciowych i seksualnych nastolatków, a także potrzeba tworzenia więzi poza rodziną, świadczą o coraz większych możliwościach młodych ludzi w rozwijaniu związków opartych na intymności z rówieśnikami (Putri i in., 2021). Zdrowe relacje z osobami z grup koleżeńskich (Benson i in., 2007), a także relacje intymne są ważnymi zasobami rozwojowymi. Jak wynika z dostępnej literatury angażowanie się w związki uczuciowe może mieć istotne znaczenie dla realizacji kluczowych zadań rozwojowych, takich jak kształtowanie tożsamości, rozwój seksualności, ale także planowanie kariery, czy nawet osiągnięcia szkolne (Furman i Shaffer, 2003).

Niniejsza praca ma charakter interdyscyplinarny, a zamieszczone tu rozważania stanowią wieloaspektową narrację w obszarze nauk pedagogicznych wokół rozwoju człowieka w cyklu życia, socjalizacji, wychowania, edukacji oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Problem główny dotyczy zjawiska związków intymnych współczesnej młodzieży, a podjęte w książce analizy naukowe odnoszą się do różnych aspektów funkcjonowania współczesnych nastolatków i nastolatek w relacjach miłosnych i seksualnych. Postanowiłam poddać naukowej eksploracji problematykę związków intymnych młodzieży, by przy użyciu metod jakościowych zrozumieć, jakie mają one znaczenie. Zdaniem Uwe Flicka:

wspólne dla [...] podejść [jakościowych – przyp. aut.] jest dążenie do rozszyfrowania – przy użyciu kategorii znaczących i bogatych w szczegóły – tego, w jaki sposób ludzie tworzą świat wokół siebie, co robią, co im się przydarza. [...] Wszystkie podejścia poszukują regularności w znaczeniach, które mogą być odtworzone i analizowane przy użyciu różnych metod jakościowych, pozwalających badaczowi na sformułowanie – mniej lub bardziej uogólnionych – modeli, typologii i teorii jako sposobów opisywania i wyjaśniania zagadnień społecznych czy psychologicznych (Flick, 2012, s. 13).

Książka składa się z czternastu rozdziałów. Sześć pierwszych poświęconych jest analizom o charakterze teoretycznym i diagnostycznym. Omawiam w niej dostępne wyniki badań zarówno aktualnie prowadzonych w Polsce i na świecie, jak i te z lat ubiegłych, po to, aby zbudować tło do omawiania badań własnych ze świadomością, że płynna, zmienna nowoczesność sprawia, że przywoływane wyniki zagraniczne lub realizowane wcześniej dotyczące nastolatków nie zawsze będą wystarczające do scharakteryzowania współczesnej polskiej młodzieży. Należy więc odczytywać je ze świadomością, że nie mają charakteru uniwersalnego.

W tej książce relacje nastolatków określane są głównie jako związki intymne oraz romantyczne lub też uczuciowe. Pojęcia te mają podkreślić różnice między tymi relacjami a na przykład przyjaźniami. W literaturze anglojęzycznej zazwyczaj pojawiają się terminy *romantic relationships* lub *intimate relationships* (zob. np. Collins, 2003; Diamond i in. 1999; Furman i Hand, 2006) do opisu związków w okresie dojrzewania, które bliskie są polskim pojęciom związków intymnych, uczuciowych (Ruszkiewicz, 2013; Kacprzak, 2015) i romantycznych. Dostępne wyniki badań wskazują, że wśród europejskiej młodzieży 57,2% dziewcząt i 66,5% chłopców ma doświadczenie tworzenia związku intymnego. W Polsce takie deklaracje złożyła ponad połowa nastolatków uczestniczących w projekcie *Lights4Violence* (Sanz-Barbero, 2019; Vives-Cases i in., 2021). W rozdziale pierwszym scharakteryzowałam związki intymne współczesnych nastolatków z perspektywy dostępnych wyników badań. Analiza literatury wskazuje, że są one dla młodych ludzi ważną i wyraźnie różniącą się od innych relacją. Związki intymne można opisać poprzez społeczną i komunikacyjną nieporadność, która odróżnia je od łatwości komunikacyjnej w przyjaźni, podwyższoną uczuciowość i emocjonalność, a także założenie o wyłączności i duże zaangażowanie (Giordano i in., 2006). Mimo że większość nastolatków oczekuje, że nawiąże relację intymną podczas okresu dojrzewania i uważa takie związki za niezwykle ważne (Karney i in., 2007), to jednak nadal brakuje badań tego istotnego obszaru życia młodzieży. Do opisywanych w literaturze przyczyny luk w wiedzy naukowej zalicza się na przykład stereotypy i mity na temat relacji intymnych młodych

ludzi, zgodnie z którymi są one powierzchowne, przejściowe i niepoważne (Collins, 2003) – a więc niezaskłujące na uwagę naukową.

W rozdziale drugim opisałam wybrane socjologiczne, pedagogiczne i psychologiczne teorie rozumienia miłości i związków intymnych, które można zastosować do relacji intymnych nastolatków. Umieściłam globalnego nastolatka/globalną nastolatkę w dialogu z kulturą popularną, mass mediami oraz społeczeństwem konsumpcyjnym, które to w znaczącym stopniu kształtują jego tożsamość (Melosik, 2013) i podejście do relacji uczuciowych. Przemiany społeczne w obszarze seksualności mogą wpływać na szersze relacje społeczne, a z drugiej strony kształtują fenomen, jakim jest miłość (Giddens, 2007, s. 12). Ponieważ globalna gospodarka jest wysoce technologiczna i opiera się na informacji, młodzi ludzie muszą się dłużej edukować i odkładają podjęcie ról osób dorosłych, czekając dłużej na małżeństwo i rodzicielstwo (Arnett, 2002). Wśród klasycznych teorii psychologicznych czołowe miejsce zajmują teoria przywiązania (Bowlby, 2022) oraz teoria rozwoju psychospołecznego Erika Eriksona (Erikson, 1997). Styl przywiązania ma istotne znaczenie dla sposobu, w jaki młodzież buduje lub unika relacji miłosnych, a także kształtuje swoją motywację do podejmowania aktywności seksualnej (Tracy i in., 2003). Ponadto okres adolescencji jest kluczowy dla przemian w relacjach przywiązania i kształtowaniu bliskich relacji poza rodziną pochodzenia (Marszał, 2017). Z kolei Erik Erikson zakładał, że pojawienie się fazy intymności musi być poprzedzone osiągnięciem tożsamości ego (Witkowski, 2015). Jednakże jak wynika z prowadzonych współcześnie badań, proces kształtowania tożsamości współwystępuje z procesem rozwoju intymności (Adamczyk i Pilarska, 2012). Można więc przypuszczać, że oba procesy wzajemnie na siebie wpływają. Natomiast zgodnie z psychodynamiczną teorią relacji z obiektem funkcjonowanie w ważnych związkach jest zdeterminowane poziomem dojrzałości reprezentacji mentalnych ja-obiekt (Kernberg, 2004, 2005). Otto Kernberg twierdzi, że „młodzieńcze związki miłosne mogą być silne i głębokie, ale ich stałość zależy od osobowości młodego człowieka, dla której rozwoju potrzeba czasu” (Kernberg, 1998, s. 214).

W rozdziale trzecim opisano okres adolescencji jako czas intensywnych zmian rozwojowych – zarówno w sferze fizycznej, jak i psychospołecznej. Wszystkie te zmiany z jednej strony mają kolosalny wpływ na kształtowanie możliwości młodzieży do wchodzenia w związki intymne. Z drugiej funkcjonowanie w związkach intymnych pociąga za sobą zmiany w innych obszarach rozwoju młodzieży. W aspekcie biologicznym pojawiają się więc zdolności reprodukcyjne, a w psychologicznym i społecznym wzrasta samodzielność, zaangażowanie w związki rówieśnicze i uzyskiwanie niezależności od rodziców. Wszystkie te przeobrażenia powodują, że młodzież staje się zdolna do

tworzenia nowych form relacji, w tym relacji miłosnych i seksualnych. Jednocześnie związki intymne nastolatków odgrywają podstawową rolę w okresie adolescencji, w rozwoju tożsamości, transformacji relacji rodzinnych i relacji z rówieśnikami, rozwoju seksualności oraz dla szkolnych osiągnięć i planowania kariery (Furman i Shaffer, 2003). Związki intymne są więc kluczowe dla rozwoju na tym etapie życia (Salerno i in., 2015).

Rozdział czwarty poświęcony jest intymności i seksualności młodzieży w internecie, który stał się miejscem nawiązywania bliskich relacji interpersonalnych, także tych intymnych (Leppert i Kacprzak, 2013). Młodzież używa narzędzi cyfrowych do interakcji i komunikacji z rówieśnikami – przyjaciółmi offline, przyjaciółmi online oraz partnerami romantycznymi (Subrahmanyam i Šmahel, 2011). Poszukuje informacji o potencjalnym partnerze/potencjalnej partnerce, o jego lub jej pożądanych cechach i wadach. I choć młodzież korzysta z sieci w celu poznania nowych znajomych oraz potencjalnych partnerów, to jednak nie postrzega tego sposobu komunikacji tak samo jak tego poza siecią (Mesch i Talmud, 2007), gdyż zazwyczaj uważa, że jest mniej wartościowy niż relacje twarzą w twarz (Subrahmanyam i Šmahel, 2011, s. 93). Ponadto młodzież eksplorując obszar miłości i erotyki, podejmuje zachowania seksualne nie tylko offline, ale również online (Jaszczak, 2008; Maas i in., 2018). Choć nadal istnieją luki w danych na temat intymności i seksualności młodych ludzi w internecie, dostępne wyniki badań wskazują, że konteksty społeczne offline i online adolescentek i adolescentów w znacznej części pokrywają się.

W rozdziale piątym opisałam ryzyko związane z podejmowaniem relacji intymnych przez nastolatków. Wynika ono z nowych form relacji, które wymagają użycia innych sposobów nawiązywania i budowania związków niż te używane do tej pory. Podejmowanie związków miłosnych i seksualnych w okresie adolescencji jest częścią normalnego rozwoju młodzieży. Zazwyczaj ma pozytywne znaczenie dla jednostki, która poszerza repertuar własnych kompetencji, jednakże może wiązać się także z zagrożeniem dla jej dalszego rozwoju. Poważne konsekwencje zarówno krótko-, jak i długoterminowe dla młodych ludzi wiążą się z doświadczaniem przemocy na randkach. Skutkiem tego są: myśli samobójcze, zaburzenia psychiczne, nadużywanie substancji psychoaktywnych, autoagresja, zaburzenia odżywiania (Beatriz i in., 2018), obniżone wyniki w nauce, obrażenia wymagające opieki medycznej (Wilson i Maloney, 2019), obniżona samoocena (Jankowiak i in., 2021), a także obniżone poczucie dobrostanu (Jaskulska i in., 2022). Z kolei ryzykowne zachowania seksualne to aktywność seksualna, która prowadzi młodzież do podwyższonego ryzyka niechcianej ciąży lub zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową. Do aktywności takiej zalicza się: posiadanie wielu partnerów seksualnych, seks

pod wpływem alkoholu lub narkotyków oraz nieużywanie prezerwatyw (Snyder, 2006), podejmowanie współżycia płciowego z osobami, o których niewiele się wie (Verweij i in., 2009), inicjacja seksualna w wieku 14 lat lub wcześniej (Collins i in., 2012). Także nastoletnie rodzicielstwo jest zazwyczaj nieoczekiwane, a często także niepożądane przez adolescentów i adolescentki. Ma ono duży wpływ zarówno na samych młodych ludzi, jak i ich dzieci, a także ich rodziny (Bidzan, 2007). Warto podkreślić, że wśród licznych konsekwencji wymienia się między innymi te, które odnoszą się do nastoletnich matek, które często przerywają edukację lub porzucają szkołę, co w konsekwencji prowadzi do ograniczenia ich możliwości zawodowych (Aruda i Burke, 2013).

Rozdział szósty poświęcony jest problematyce edukacji seksualnej i profilaktyki skierowanej do adolescentek i adolescentów. Edukacja seksualna dotyczy seksualności człowieka (Długołęcka, 2013), zdrowia seksualnego i prokreacyjnego (Izdebski, 2012, s. 717). W Polsce budzi od wielu lat silne emocje społeczne (Izdebski, 2012, s. 718). Obecnie realizowana jest w szkołach w ramach zajęć „wychowanie do życia w rodzinie”, w których udział nie jest dla nastolatków obowiązkowy (Izdebski, 2012, s. 719–720). Podręczniki do przedmiotu „wychowanie do życia w rodzinie” odbiegają od założeń i rekomendacji Światowej Organizacji Zdrowia, gdyż nie wpisują się w holistyczną edukację seksualną (Dec-Pietrowska i in., 2016, s. 170). Programy profilaktyczne ukierunkowane na zapobieganie zagrożeniom w związkach intymnych młodzieży dotyczą przemocy na randkach oraz ryzykownych zachowań seksualnych i zapobiegania rodzicielstwu osób niepełnoletnich. Profilaktyka powinna być kompleksowa, oparta na współczesnej wiedzy i pozbawiona uprzedzeń, a także wykorzystywać dowody naukowe (*evidence-based prevention programs*, EBP) (Benuto, 2013). Analiza dostępnej literatury wskazuje, że są to aktualne wyzwania zarówno dla praktyki, jak i nauki wymagające współpracy między naukowcami i naukowczyniami, nauczycielami i nauczycielkami oraz osobami odpowiedzialnymi za politykę społeczną.

Rozdziały od siódmego do czternastego poświęcone są opisowi założeń metodologicznych (rozdział siódmy) oraz analizie i interpretacji wyników badań. W kontekście badawczym podejmuję te zagadnienia, które wcześniej przeanalizowałam w części teoretycznej zarówno na poziomie koncepcji naukowych, jak i danych statystycznych. Jak pisze Agnieszka Gromkowska-Melosik: „każdą możliwą do uchwycenia tendencję społeczną wyrażoną w postaci ogólnych danych czy wniosków [...] można ostatecznie sprowadzić do poziomu mikro, którego jest przeciw wyrazem” (Gromkowska-Melosik, 2011, s. 264). Rozważania dotyczące ogólnych danych wyrażają się bowiem na poziomie jednostkowym, a poddane odpowiedniej analizie dane z poziomu jednostkowego mają możliwość wzbogacenia wcześniej powstałych teorii

i uogólnień. Badanie kierowałam do młodzieży, która ukończyła szkołę podstawową, a więc w wieku 14 lat i więcej, gdyż założyłam, że wśród tych młodych ludzi są już prawdopodobnie osoby, które mają pierwsze doświadczenia funkcjonowania w związkach uczuciowych. Deklaracje dotyczące randkowania rosną bowiem wraz z wiekiem młodzieży. Wśród dzieci w wieku 11–12 lat zdecydowana większość nigdy nie randkowała lub robiła to sporadycznie, a wśród 15–16-latków już tylko mniej niż połowa nigdy lub prawie nigdy nie chodziła na randki (Cooksey i in., 2002). Kierowanie zaproszenia do badań dla grupy nastolatków w szkołach ponadpodstawowych dało więc szansę na pozyskanie osób, które mają już doświadczenia dotyczące budowania pierwszych związków. Analizy postanowiłam przeprowadzić w schemacie badań jakościowych, by ukazać, jak młodzież postrzega swoje doświadczenia funkcjonowania w związkach intymnych. Wybrałam powszechnie stosowane w naukach o edukacji studium przypadku (Merriam, 1998). Cel badania, problemy badawcze, sposób doboru próby, plan badań, metody zbierania i analizy danych oraz zasady etyczne, które przyświecały mi podczas konstrukcji badania, jego przebiegu i analizy materiału badawczego, omówiłam szczegółowo w rozdziale siódmym książki.

Rozdziały od ósmego do trzynastego zawierają analizy i interpretacje materiału badawczego zgromadzonego podczas wywiadów, a punktem wyjścia podziału tekstu jest sześć problemów szczegółowych przedstawionych w rozdziale metodologicznym. Zgromadzony materiał badawczy opisuję poprzez wyróżnione za pomocą analizy treści kategorie. Na koniec każdego rozdziału podsumowuję uzyskane wyniki i interpretuję je w odniesieniu do literatury przedmiotu. W ostatnim etapie analizy, w rozdziale czternastym, podsumowałam uzyskane wyniki badań w odniesieniu do problemów szczegółowych, a także dokonałam konceptualizacji interesującego mnie zjawiska związków intymnych młodzieży – w ten sposób odpowiadając na problem główny pracy. I choć należy podkreślić, że prezentowane wnioski dotyczą uczestników i uczestniczek tego badania, to jednak zdobyta w wyniku procesu badawczego wiedza może – przynajmniej do jakiegoś stopnia – opisywać wybrane przeze mnie zjawisko społeczne (Gromkowska-Melosik, 2011, s. 274) związków intymnych młodzieży i naświetlić teoretyczne pojęcia (Yin, 2015, s. 72) z nim związane, umożliwiając lepsze jego zrozumienie (Yin, 2015, s. 72). Wyraźnie jednak należy podkreślić, że uogólnienie uzyskanych wniosków na populację nastolatków nie jest w przypadku tego projektu możliwe.

Warto także podkreślić, że niniejsza rozprawa jest kontynuacją moich zainteresowań badawczych – nie pojawiła się więc w „biograficznej pustce”. Problematyka związana z rozwojem w okresie adolescencji zarówno w kontekście potencjału tego okresu, jak i zagrożeń oraz form pomocy psychologiczno-

-pedagogicznej dla nastolatków podejmowana była przeze mnie w artykułach, książkach i pracach zbiorowych. Do najważniejszych z nich należą książki: Jankowiak, B. (2017). *Zachowania ryzykowne współczesnej młodzieży. Studium teoretyczno-empiryczne*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; oraz Jankowiak, B. Soroko E. (2021). *Socjoterapia młodzieży. Studium psychologiczno-pedagogiczne*, Warszawa: PWN. Tematyki „młodzieżowej” dotyczą także prace zbiorowe, w których byłam współredaktorką, a także autorką i współautorką rozdziałów: B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczuk (2017) (red.) *Młodzież między ochroną a ryzykiem. Wspieranie rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; A. Matysiak-Błaszczuk, B. Jankowiak (2016) (red.) *Kontrowersje wokół socjalizacji dziewcząt i kobiet*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Ponadto uczestniczyłam w dwóch międzynarodowych projektach badawczych dotyczących funkcjonowania w związkach intymnych. Pierwszy z nich to naukowo-wdrożeniowy program *Lights, camera and action against dating violence (Lights4Violence)*, który dotyczył profilaktyki przemocy na randkach wśród nastolatków. Projekt, w którym uczestniczyli naukowcy i naukowczynie z sześciu krajów europejskich, otrzymał finansowanie z European Commission Directorate-General Justice and Consumers Rights, Equality and Citizen Violence Against Women Programme. Analizy naukowe na podstawie prowadzonych badań pozwoliły na ocenę skuteczności stosowanych interwencji oraz analizę różnych zmiennych związanych z doświadczeniami przemocy na randkach (zob. np. Jaskulska i in., 2022; Pérez-Martínez i in., 2020; Pérez-Martínez i in., 2022; Sanz-Barbero i in., 2022). Drugi projekt, *Intimate Relationship: a cross-cultural study*, dotyczył perspektywy międzykulturowej na związki intymne, realizowany był przez Department of Psychology Whittier College w Kalifornii, USA, a brali w nim udział naukowcy i naukowczynie z 21 krajów (Jankowiak, 2019; Jankowiak i Kuryś-Szyncel, 2019).

Niezwykle inspirujące dla działalności naukowej są moje doświadczenia praktyczne. Przez wiele lat pracowałam z młodzieżą zarówno jako nauczycielka, wychowawczyni klasy zawodowej oraz psychoterapeutka pracująca w domu dziecka, a także ośrodka opiekuńczo-wychowawczym dla dziewcząt uczęszczających do gimnazjum. Dzięki tym doświadczeniom zdałam sobie sprawę, jak ważne dla młodych ludzi są ich relacje intymne, uczuciowe, seksualne, które mogą wspierać ich dobrostan lub w niektórych sytuacjach być przyczyną cierpienia i dezadaptacji.

Niniejsza rozprawa stanowi także kontynuację poszukiwań teoretycznych i empirycznych polskich autorów. Bardzo ważne znaczenie dla mojego rozumienia społeczno-kulturowych aspektów konstruowania tożsamości współczesnej młodzieży odegrały książki Zbyszko Melosika (2013), Agnieszki

Cybal-Michalskiej (2006) i Agnieszki Gromkowskiej-Melosik (2017). Ważną perspektywą przyjmowaną w tej książce jest perspektywa psychologii rozwojowej. W tym obszarze bez wątpienia w rozwijaniu mojego sposobu myślenia duże znaczenie miały książki Anny Brzezińskiej (2000, red. 2021) czy Lecha Witkowskiego (2015). Tematyka związków intymnych poruszana była przez Kamilę Kacprzak-Wachniew (2020) i Romana Lepperta (Leppert i Kacprzak, 2013), a zachowań seksualnych młodzieży i edukacji seksualnej przez Zbigniewa Izdebskiego (2012), Marię Beisert (2004) i Barbarę Woynarowską (2015). Bez wątpienia wszystkie te pozycje przyczyniły się do rozwoju mojej wiedzy na temat młodzieży i znaczenia relacji uczuciowych i seksualnych w jej życiu.

W książce przyjęto binarny podział, jeśli chodzi o płeć i gender, jednakże kiedy piszę o nastolatkach w części teoretycznej mam na myśli wszystkich młodych ludzi bez względu na ich identyfikację (chyba, że w tekście wyraźnie zaznaczam inaczej), natomiast w części badawczej w grupie uczestników niniejszego projektu nie znalazły się osoby identyfikujące się jako niebinarne.